

Job Weststrate, *In het kielzog van moderne markten. Handel en scheepvaart op de Rijn, Waal en IJssel, ca. 1360-1560* (Hilversum: Verloren, 2008) 335 p.
 ISBN 978 90 8704 033 8. Tevens verschenen als proefschrift aan de Universiteit Leiden 2007.

Tussen de late veertiende en de tweede helft van de zestiende eeuw ondergingen de Nederlanden enkele diepgaande maatschappelijke veranderingen. Op politiek vlak vormde zich een uitgestrekt en aaneengesloten landencomplex onder Bourgondisch en Habsburgs bestuur, in economisch opzicht verschoof het commerciële zwaartepunt van Brugge naar Antwerpen en onderging de Hollandse economie een fikse groeispurt. Job Weststrate onderzoekt welke invloed deze ontwikkelingen uitoefenden; niet op de dominerende regio's die aan de top meedraaiden maar op de aanpalende gebieden die zelf met stagnatie te kampen hadden. Het resultaat is *In het kielzog van moderne markten*, een studie van de handel en het transport op de Rijn, de Waal en de IJssel tussen circa 1360 en 1560. Was de historiografie van dit rivierengebied, dat grofweg het hertogdom Gelre en het Oversticht omvatte, omwille van politieke motieven en de diepgewortelde Duitse traditie van de regionale geschiedschrijving, van oudsher sterk op Keulen en de Neder-Rijn georiënteerd, dan legt Weststrate vooral de klemtoon op de rol van de Oostelijke Nederlanden als transitregio tussen het westen van het huidige Duitsland en de Hollandse steden. Dit onderbouwt hij op kwantitatieve wijze, vertrekkende van de rekeningen van de landsheerlijke Gelderse tolleren. Op basis van de beschikbaarheid van dit bronnenmateriaal komt de auteur tot drie meetmomenten, die in sterke mate de opbouw van het boek hebben bepaald.

In een inleidend hoofdstuk komen de commerciële netwerken aan bod waarvan de betrokken steden in de onderzochte periode deel uitmaakten. Verfrissend is vooral de ruime interpretatie die Weststrate, in navolging van Hanzehistoricus Walther Stein, hanteert. Tot de Hanze, zo betoogt hij, hoorden niet enkel de steden die officieel tot dit verbond waren toegetroten maar alle steden die van de Hanzevoorrechten gebruik maakten. Aangezien ook Hollandse steden voor 1400 in die situatie verkeerden, dient de vaak geopperde tegenstelling tussen Holland en de Hanze in deze periode sterk te worden genuanceerd. Vanaf de vijftiende eeuw vond echter wel een verwijdering tussen de twee plaats, die de tussenliggende Oostelijke Nederlanden in een moeilijk parket bracht. Het noopte de regio voor de volledige duur van de onderzochte periode tot een pragmatische koers, waarbij, afhankelijk van de noden van het moment, een beroep werd gedaan op het ene of het andere netwerk. Wat hiervan de gevolgen waren voor de eigen Gelderse en Overstichtse economie wordt slechts zijdelings aangeraakt.

De eerste periode die Weststrate nader onder de loep neemt, zijn de jaren 1388-1399, waarbij veel aandacht uitgaat naar de administratieve setting waarbinnen de Gelderse tolrekeningen tot stand kwamen. Zoals ook zal gebeuren bij de kwantitatieve analyse van de twee andere meetmomenten, wordt een onderscheid gemaakt tussen de goederenstroom stroomafwaarts, waarvan Rijnwijn de hoofdmoot vormde; stroomopwaarts, bestaande uit hout, vis, boter en kaas; en in beide richtingen, waarbij vooral graan werd vertold. Opgemerkt dient dat het handelsverkeer van het westen van Duitsland naar Holland beduidend groter was in omvang dan dat in omgekeerde richting, iets wat ook in de volgende eeuwen zo zou blijven.

De keuze voor het tweede meetmoment, de periode 1438-1440, is vooral ingegeven door het woelige klimaat dat toen in Noordwest-Europa heerste: Engeland bond de strijd aan met de Bourgondische hertog, die zelf af te rekenen had met het revol-

terende Brugge, draaischijf van de internationale handel. Daarbovenop sluimerden spanningen tussen de Hollandse en de Wendische steden en deden zich massale graantekorten voor. Opmerkelijk genoeg bleven de gevolgen van dit alles voor het goederentransport op de Rijn, de Waal en de IJssel eerder beperkt. Dat dit deel van het boek bij gebrek aan ander bronnenmateriaal enkel op de gegevens uit Lobith is gebaseerd, doet niets af aan deze bevindingen, aangezien dit tolstation door haar ligging vrijwel het gehele handelsverkeer op de Rijn zag passeren. Van het kwantitatieve stramien wordt even afgeweken in hoofdstuk zes, een casestudie van het conflict tussen Deventer, de belangrijkste jaarmarktstad in Gelre en het Oversticht en Holland tussen 1440 en 1475. Pas hier komt ten volle tot uiting hoe sterk de Oostelijke Nederlanden en de economisch ontluikende Hollandse steden al op elkaar waren aangewezen.

In 1543 lijfde Karel v met Gelre ook het laatste van de Nederlandse vorstendommen in. Hierop werd het Gelderse domeinbeheer, inclusief dat van de riviertollen, op Habsburgse leest geschoeid. Het gevolg was een professionalisering en een strakkere controle van de administratie, die de transparantie van de Gelderse tolrekeningen aanzienlijk ten goede kwam en een gedetailleerder beeld oplevert van de doorvoerhandel in het rivierengebied tijdens de jaren 1543-1557 dan tijdens de twee vorige meetperiodes. De krachtlijnen van die handel blijven evenwel dezelfde als in de veertiende en vijftiende eeuw, wat ons meteen bij de conclusies van het boek brengt: gedurende de ganse onderzochte periode gaf het goederenverkeer over de Rijn, de Waal en de IJssel blijk van een opmerkelijke continuïteit, enkele kleinere fluctuaties niet te na gesproken. Waarin zich wel betekenisvolle veranderingen voordeden, was de organisatie van de scheepvaart: was de grens tussen transporteurs en kooplieden in de veertiende eeuw nog zeer vaag, dan trad vanaf de vijftiende en zeker de zestiende eeuw een uitbreiding en verzelfstandiging van de transportsector op.

Een niet geringe verdienste van *In het kielzog van moderne markten* is de bijzonder consciëntieuze manier waarop Job Weststrate omspringt met zijn bronnenmateriaal. Voortdurend wijst de auteur op de beperkingen van de Gelderse tolrekeningen als bron en hoed hij zich voor al te voorbarige conclusies. Dat deze omzichtigheid hem niet heeft belet een zeer overtuigend beeld te schetsen van de transithandel in de Oostelijke Nederlanden tijdens het einde van de middeleeuwen en het begin van de nieuwe tijd, strekt enkel tot aanbeveling.

Bart Lambert

Vakgroep Middeleeuwse Geschiedenis, Universiteit Gent

H.T. Nijboer, *De fatsoenering van het bestaan. Consumptie in Leeuwarden tijdens de Gouden Eeuw* (Universiteit Groningen en Leeuwarden: Copyright Harm Nijboer, 2007) 177 p. ISBN 978 90 3673 174 4.

De geschiedenis van het verbruik is een onderwerp dat de laatste dertig jaar een volwaardige plaats heeft veroverd binnen het wetenschappelijke bedrijf. Baanbrekend boedonderzoek van Jan de Vries uit 1975 werd binnen het Nederlandstalige taalgebied opgevolgd door de al even inspirerende werken van Thera Wijzenbeek-Olthuis, Anton Schuurman, Hester Dibbits, Bruno Blondé en vele andere specialisten van de materiële cultuur. Vraag is dan ook of andermaal ploegen op een al vele malen omgewoeld veld nog enige stijgende meeropbrengsten kan genereren. De auteur van *De*